

Holl András

■ MTA Konkoly Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézete, MTA Könyvtára

A tudományos cikkek és adatok akadálytalan és hosszú távú elérhetőségéről

A tudományos kutatási eredményekhez való szabad, korlátlan hozzáférés (nyílt hozzáférés, angolul Open Access – ezentúl OA) számos előnyt kínál: nagyobb láthatóságot és ezzel több idézetet, gyorsabb információáramlást, nagyobb átláthatóságot s végül talán kevesebb költséget. Többféleképpen lehet a kutatási eredményeket az OA követelményeinek megfelelően közzétenni: OA folyóiratokban való közléssel (ezek minden cikke ingyenesen olvasható), a fizetett OA lehetőséggel kereskedelmi alapon működő lapokban, vagy a kézirat repozitóriumban való elhelyezésével. Az OA folyóiratok többnyire a kisebbek közül kerülnek ki, a hagyományos folyóiratokban fizetett nyílt hozzáféréssel megjelentetett cikkek száma is kicsi – az OA cikkek többsége repozitóriumban található.

A hazai kutatók jelentős része olvasható már szabadon hozzáférhető cikkeket, és egyes tudományterületek művelői – például a fizikusok, csillagászok, orvosi biológusok – bizonyára helyeztek is el repozitóriumban (az arXiv¹-ben vagy a PubMed Central²-ben) kéziratot. Az elmúlt években több olyan szabályozás született, amely a cikkek OA elhelyezését követeli meg – és alighanem az érintett kutatók között is akad olyan, aki erről nem tud, vagy nem tudja, hogyan felelhetne meg ezeknek az elvárásoknak.

Az EU 7-es keretprogramja által támogatott kutatások közül hét kiemelt területhez – úgy mint energia, környezet (a klímaváltozást beleértve), egészség, információs és kommunikációs technológiák, kutatási infrastruktúrák (e-infrastruktúrák), tudomány és társadalom, társadalmi-gazdasági tudományok és humán tudományok – tartozók esetében kötelezővé tette az OA alkalmazását, az első öt területen a megjelenéstől számított 6 hónapon, az utolsó kettőnél 12 hónapon belül.³

Az OTKA 2008-tól úgyszintén előírja az eredmények OA közzétételét.⁴ (A kutatás során létrehozott adatok nyilvánosságra hozását már korábban szabályozták.⁵)

Számos kutatási alap vagy szervezet (pl.

a német DFG, az osztrák FWF, az amerikai NIH vagy a francia CNRS), egyetem (a Harvard, a Genfi és a Padovai Egyetemek vagy hazánkban a Debreceni Egyetem) követeli meg az OA publikálást. A hazai és nemzetközi együttműködések eredményeként születő cikkek – valamelyik társszerző révén – egyre nagyobb valószínűséggel esnek OA szabályozás alá. A tájékozódásban segíthet a ROARMAP⁶ és a SHERPA JULIET⁷.

Mit tehet a kutató, akinek cikkét szabadon hozzáférhetővé kell tennie? Első sorban meg kell győződnie arról, hogy kiadója mit enged meg. A legtöbb kiadó valamilyen formában támogatja az OA-t és ezen belül a repozitóriumi elhelyezést. A kiadói politikák gyors felmérésében segít a SHERPA ROMEO⁸. A javított kézirat elhelyezésére – esetenként embargóidőszak kikötésével – általában lehetőség van. Az Akadémiai Kiadó például engedélyezi a javított kézirat szerző által való, intézményi, vagy a finanszírozó által megjelölt repozitóriumba való elhelyezését.⁹

A második lépés a repozitórium kiválasztása. Hazai elhelyezési lehetőséget kínál az MTA Könyvtárának repozitóriuma, a REAL¹⁰ – amely az OTKA által megjelölt repozitórium egyúttal – vagy a Debreceni Egyetem kutatói számára a DEA¹¹. Csak néhány tudományterület esetében létezik elismert nemzetközi tematikus repozitórium, a terület művelőinek érdemes azokat használniuk.

A repozitóriumokat üzemeltető könyvtárosok – szükség esetén – szívesen segítenek a kutatóknak. A REAL esetében a cikk DOI¹² azonosítójának megadásával az adatok kitöltésének nagy részét meg lehet takarítani.

Az OA a szakcikkekén túl más dokumentumtípusok – például a disszertációk – körében is terjed. Az MTA Könyvtárban megnyílt a REAL-d¹³, az akadémiai doktori és kandidátusi disszertációkat tartalmazó repozitórium.

A dolgozatok mellett nem szabad megfeledkezni az adatokról sem. A Nature, nálunk pedig az OTKA, szabályozza a cikkekhez felhasznált adatok elérhetőségét is.

A szabad eléréshez hasonlóan fontos a hosszú távú megőrzés. A dokumentumok elektronikus megőrzésének lehetőségét a PDF/A¹⁴ formátum alkalmazása kínálja.

Nem ilyen egyszerű a helyzet az adatoknál: itt nem lehet egyetlen üdvöztető megoldást javasolni. A hosszú távú megőrzéshez megfelelően dokumentálni kell az adatsort, azaz el kell látni metaadatokkal. Ami jó a hosszú távú megőrzés szempontjából, az jó lehet a szemantikus web céljaira is: nemcsak az emberek, hanem a gépek is képesek értelmezni és felhasználni az adatokat. A csillagászok Virtuális Observatórium projektje keretében fejlesztett adatformátumok a megőrzés szempontjából is hasznosak lehetnek. Ha általános receptet nem is lehet adni az adatok megőrzésére és hozzáférhetővé tételére, a kérdéssel foglalkozni kell. Mind a szabályozásra, mind az archiválásra találhatunk példákat a holland DANS szervezetnél.¹⁵

A szélesebb körben hozzáférhető, hosszú távon megőrizhető információk – dokumentumok és adatok – terjedése felpezsdítheti a tudományt, előmozdíthatja a tudományos karriert és növelheti a kutatástámogatás hatékonyságát, elősegítheti a kutatás társadalmi elismertségét. ●●●

¹ 1991-ben indult mint xxx a Los Alamos National Laboratoryban, az elméleti nagyenergiájú fizika témakörében (hep-th), majd hamarosan kibővült további tudományterületekkel, pl. csillagászzal (astro-ph). Ma a Cornell Egyetemen működik (<http://arxiv.org/>).

² <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/>

³ Open Access Pilot in FP7, <http://www.openaire.eu/en/open-access/ec-pilot-info/fp7-pilot.html>

⁴ http://www.otka.hu/index.php?akt_menu=106&hir_reszlet=133; OTKA-támogatási szerződések teljesítésének szabályai, #7.10 (http://www.otka.hu/letoltes.php?d_id=751)

⁵ említett szabályzat, #7.8

⁶ <http://www.eprints.org/openaccess/policy/signup/>

⁷ <http://www.sherpa.ac.uk/juliet/>

⁸ <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

⁹ <http://akkrt.hu/main.php?folderID=2769>

¹⁰ <http://real.mtak.hu>

¹¹ <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/>

¹² Digital Object Identifier (<http://www.doi.org/>)

¹³ <http://real-d.mtak.hu>

¹⁴ PDF/A formátumú dokumentumok előállíthatók szabad szoftverek alkalmazásával is: ilyen az OpenOffice.org vagy a ps2pdf/Ghostscript.

¹⁵ <http://www.dans.knaw.nl/en>